A Nation Restored
NORSKE MONUMENTER

För landskapets öden och minnen är människor ansvariga. Vi väljer vad vi vill veta och vad vi vlll minnas. Landskap är därför politiska platser.

Sverker Sörlin

I 1923 vedtok stortinget at et 165 kvadratkilometer stort område på høyfjellet mellom Dombås og Oppdal, ved foten av Snøhetta midt på Dovrefjell, skulle brukes som øvingssted for forsvaret og NATO. Siden da har området blitt bombet, beskutt, bebygget og bearbeidet for å passe de militære behovene. Hele dette landskapet skal nå tilbakeføres til sin naturlige tilstand. Restureringsprosjektet innebærer at alle spor av militær aktivitet skal fjernes, og den ville og opprinnelige naturen gjenopprettes. Forsvarsbygg har fått i oppdrag av Stortinget å restaurere naturen og ivareta sårbare økosystemer. Med en kostnadsramme på en 575 millioner kalles prosjektet av Forsvarsbygg selv for Back To Nature.

Dovrefjell er en naturlig barriere mellom Sør- og MidtNorge. Veien gjennom Gudbrandsdalen på vei nordover stiger opp mot Dombås og videre opp på snaufjellet. Veien ligger flere steder mer enn 1000 meter over havet, og må holdes stengt flere dager i året på grunn av de harde værforholdene. Det er spredt vegetasjon, bestående av dvergbjørk og vier, ulike lyng- og gressarter og lavtvoksende blomster, ellers er det karrig rundt veibanen. Europavei 6 går rett over Dovrefjell, som huser en Europas største villreinstammer, men det går også en grusvei videre vestover mot området ved foten av Snøhetta. Fjellet er 2286 meter høyt og var lenge regnet som Norges nasjonalfjell. Det er her det tildligere skytefeltet ligger.

Det ser ut som en vei, men det kan ikke være det, for det er ingen bro over elva. Veien krysser den, forsetter på andre siden, og selv om elva nå på sensommeren ikke fører mye vann, så er det er ikke mulig å kjøre over. Det går likevel tydelige parallelle spor av noe ned til elva og opp på den andre siden. Det kan kanskje ha vært en liten bro her, men finnes ikke spor av noe sånt, og sporene går helt ut i vannet. De er brede, og det er langt mellom dem. Det er som en kjempe har merket stedet med en diger stokk, skrapt inn to streker på tvers av alle naturlige formasjoner.

Hjerkinns historie går selvsagt lenger tilbake enn skytefeltets opprettelse. Det var villreinen som gjorde at folk kom hit. Ikke bare Dovrefjell, men til

Skandinavia og Norge. Da isen trakk seg nordover mot slutten av siste istid, fulgte mennesker etter. For 12-13 000 år siden hadde de kommet hit. Over hele Hjerkinn finnes mer enn 1600 fangstgroper som naturligvis er fredet for å ivareta sporene fra den delen av historien for ettertiden.

I tillegg til kunnskapen om de første jegerne, finnes historier og myter om menneskelig liv på Dovre som beskriver en del av nasjonens begynnelse, og synet på natur. I de eldste mytene om Norge, fortelles det om brødrene Nor og Gor, som på leting etter den forsvunne søsteren Goe, oppdaget landet som ennå ikke het Norge. På Dovrefjell delte de landet mellom seg. Gor fikk kysten og øyene, mens Nor fikk fastlandet. Søsteren Goe giftet seg med sønnen av jotnen Svade i Dovrefjell. I følge mytene er det fra disse nordmennene nedstammer.

Etter 434 års union med Danmark, en tid i Norge ofte omtalt som 400-års natten, svor mennene bak grunnloven av 1814 troskap ved eden; Enig og tro til Dovre faller. Her dukker fjellets posisjon opp som et uttrykk for noe man må ha ment var rotnorsk, noe evig og urokkelig. I årene etter var Norge preget av en nasjonalistisk frigjøringsbølge, som bl.a. kom til uttrykk i litteratur og billedkunst. Romantikken kom ikke til Norge før midten av 1800-tallet, i billedkunsten først og fremst uttrykt som nasjonalromantikk. Naturen, som den er definert og mediert her, fremstår som mektig, sann og opprinnelig., noe vakkert og sublimt. Denne visuelle formuleringen er både et uttrykk for og en definisjon av datidens natursyn.

Mye av den romantiske tenkningen var preget av en tidvis religiøs lengsel etter den ekte, uberørte og opprinnelige naturen. Naturromantikeren Friedrich von Schelling mente at Gud selv var å finne i naturen og i følge den norske filosofen Sigmund Setreng 200 år etter står naturen som nasjonsbyggende element i en særklasse for Norges del.

Dersom en sammenligner med de skandinaviske nabonasjonenes nasjonaldiktning blir en slått av en kontrast: De svenske og danske framhever mennesket og dets bedrifter, individuelt og kollektivt. I den norske litteraturen nevnes så og si ikke mennesket som framstående aktør. Naturen med vekt på hav og fjell, er aktør. Indirekte er likevel mennesket til stede gjennom skildringer av natur. Det er mennesket som strever og opplever. I mange av diktene er naturen skildret som levende, til og med med personlighet, til dels i dialog med mennesket, til dels som selve mennesket som natur.

Sigmund Setreng, Hav og fjell – norsk identitet 2008

Norges nasjonale identitet er sterkt knyttet til natur og har også vært preget av å være et marginalt land i Europeisk målestokk, med spredt bosetning i et vilt landskap der voldsom natur setter premissene for livet. Den nasjonalromantiske perioden formulerte dette i en tid da "det norske" skulle defineres og landet søkte mot frigjøring fra unionsmaktene. Det var et behov for å definere seg selv, og man gjorde det bl.a. gjennom å definere naturen.

Nasjonalromantikken i Norge sprang ut fra romantikkens tanker rundt den frie fantasi, erindring og lengsel etter den uberørte naturen. Kunstnerne trakk mot landskap som inntil nylig var ansett som ukultiverte, til dels farlige og ikke særlig interessante, på jakt etter det opprinnelige, det ekte norske. Dette har gjentatt seg gjennom historien i Norge, med nyromantikere i flere perioder siden. Her gis naturen på ny en posisjon som ikke bare rekreasjon og ressursgrunnlag, men som et bilde på det opprinnelige, det uforanderlige, det ukontrollerbare, ekte, og med en form for rensende effekt for individene i et moderne samfunn. Slik naturen ble mediert gjennom nasjonalromantisk kunst på 1800-tallet, ser fortsatt ut til å prege opplevelsen og definisjonen av natur i Norge, og ikke minst det man kan kalle en felles nasjonal identitet.

Et annet moment som preger nasjonal stolthet og identitet, er Norges posisjon som fredsmegler i konflikter rundt om i verden de siste 20 år. Dette har blitt brukt aktivt i profileringen av nasjonen internasjonalt og nasjonalt, og indirekte bidratt til en nasjonal selvfølelse basert på bildet av oss som fredelige og av naturen gode. På samme tid har vi deltatt internasjonalt i fler og fler væpnede konflikter, gjennom både NATO og FN. Ordet fredsbevarende operasjon har blitt stadig vanskeligere å akseptere, og det er ikke særlig kontroversielt å påstå at Norge flere ganger det siste tiåret har deltatt i regelrett krig. I tillegg til denne aktiviteten var Norge i 2011 rangert som verdens sjette største våpeneksportør i forhold til innbyggertall. Inntektene fra denne virksomheten er betydelig og i år er det norske kongeparet blitt kritisert for å promotere norsk våpen- og ammunisjonsindustri på sine reiser utenlands. Det er lett å forstå opplevelsen av ambivalens ved bildet av det moderne Norge som en natur- og fredsfremmende nasjon, sett opp mot vår våpeneksport og økende deltagelse i militære aksjoner i verden.

Ved siden av dette er Norges økonomiske posisjon endret dramatisk i de siste 30 år. Fra være et av de fattigste land i VestEuropa, er Norge i dag det rikeste, med en velstand knyttet til inntekter, og eventuell dårlig samvittighet, fra petroleumsindustrien. Norge er et svært annerledes land enn det var for 200 år siden, og med det er også grunnlaget for en felles opplevelse av nasjonal identitet endret. I 2013 pågikk det en offentlig debatt med bred

folkelig oppslutning rundt nettopp hva det innebar å være norsk, hva som var typisk norsk. Ikke uventet lå natur helt i toppen av hva folk flest oppfattet som ekte norsk.

Det er kanskje da ikke så underlig at restaureringen av dette fjellet får så stor tilslutning. Hva teller mest når et landskap med spor etter en aktivitet som for mange minner en om det moderne Norges militære posisjon og våpeneksport, veies opp mot tanken om ren og vernet natur på det betydningsfulle Dovrefjell? Naturrestaurering i seg selv, hvor man forsøker å minimere menneskeskapte skader på naturen, og reetableringen av sårbare økosystemer har gode intensjoner, men prosjektet på Dovrefjell har óg andre implikasjoner. Det er interessant hvordan det romantiske natursynet, som man kan si preger restaureringen av et landskap med så mange lag av historie, fortsatt har en så enestående posisjon i Norge. Og man kan spørre seg hva effektene er av disse landskapsendringene for en framtidig opplevelse av historien og de politiske prioriteringene I Norge de siste 80 år.

Gropen i landskapet er tydelig, og ser ikke ut som den hører hjemme her. Naturen rundt er dekket av lav vegetasjon, og selv på steinene som stikker opp av sanden rundt vokser det mose og lav. Landskapet rundt er vilt, og uten tegn til bebyggelse eller mennesker. Gropen er litt under 1 meter i diameter og om lag 1 meter dyp. Det er som om jorden mangler en bit, som om det er et hull der nede hvor sand og stein renner ut, eller noen har begynt å grave et hull, men gitt opp. Det kan se ut som om sand og steiner er kastet ut over kanten . Er det noe som har falt ned fra himmelen akkurat her? Det er ingen spor etter noen meteor eller noe annet, bare steiner og sand.

Norge er selvfølgelig på ingen måte alene om prosjekter der viktige landskap og kulturminner skal forvaltes og der avveiningene er komplekse, men fraværet av diskusjon rundt motivasjonen og konsekvensene er påtagelig i dette tilfellet. Eksempelvis har debatten rundt restaureringen av Palast der Republik i Berlin vært heftig, og reist essensielle spørsmål knyttet til hvilken

del av historien som skal restaureres og ivaretas for framtiden, spørsmål som er knyttet til avveininger mellom blant annet estetikk og etikk, men debatten har i alle fall vært ført. I Norge er ikke rekonstruksjonen av 165 kvadratkilometer historisk og geografisk sett markant landskap ført til noen nyansert offentlig debatt.

Etter en lang dragkamp om etablering av et helt nytt militært skytefelt på 1990-tallet, ble det inngått et kompromiss som skulle berolige miljøvernere, pasifister og lokalbefolkning, og det ble bestemt at skytefeltet på Dovrefjell skulle gis tilbake til folket. Det sårbare fjellandskapet skulle restaureres og vernes. Arbeidet ble påbegynt i 1996 og regnes med å være klart rundt år 2020. Da overlates landskapet til naturlige prosesser.

Alle 165 kvadratkilometere blir gjennomsøkt manuelt 3 ganger, med militært personell og hunder for å oppdage og fjerne eksplosiver og annet farlig avfall. Arbeidet blir utført av entreprenørselskaper og forsvarets mannskap. Gravemaskiner og lastebiler opererer alene og uten en synlig fører inne i det øde fjellandskapet. I eksplosjonssikre bunkere langt unna, styres maskinene med millimeterpresisjon. Veier og skytefelt blir renset for avfall og gravd igjen. Alle spor av metaller, drivstoff og annet blir gravd ned eller sendt vekk for destruksjon utenfor Norge. Deler av den kontaminerte massen graves ned på stedet og dekkes over med grus og jord i former som etteraper de naturlige formene i landskapet. Infrastruktur blir fjernet eller skjult ved at den graves ned sammen med omkringliggende masse. Det vil i praksis si at man bryter opp skytefelt og veier, lager et mer ujevnt terreng som skal ligne på den opprinnelige naturen, og jord, steiner og busker fra landskapet rundt blir blandet med massen fra den tidligere veibanen eller skytebanen. Dette arbeidet gjøres i samarbeid med biologer og landskapsarkitekter som forsøker å gjenskape naturlige og forhåndsdefinerte landskapsformer.

Norsk institutt for naturforskning (NINA) er sentrale i restaureringen av landskapet. De bidrar bl. a. med ekspertise slik at gravemaskinførerne kan vite hvor de skal forme hauger eller groper, hvordan de skal etterligne de naturlige formasjonene slik at det ser mest mulig naturlig ut. En av gravemaskinførerne som holdt på å grave igjen en vei midt inne på vidda, og konstruerte nye formasjoner av den flate veibanen, fortalte at det kjentes uvant dette prosjektet. Han hadde jobbet som gravemaskinfører i 30 år og hadde alltid skullet jevne til landskapet slik at det ble glatt og fint, men nå skulle han rufse det til, slik at det ble seende naturlig ut.

Den store flaten er enorm, selv i dette vide landskapet, og har snorrette kanter. Den er et perfekt rektangel, og er dekket av grus. Fjellene som

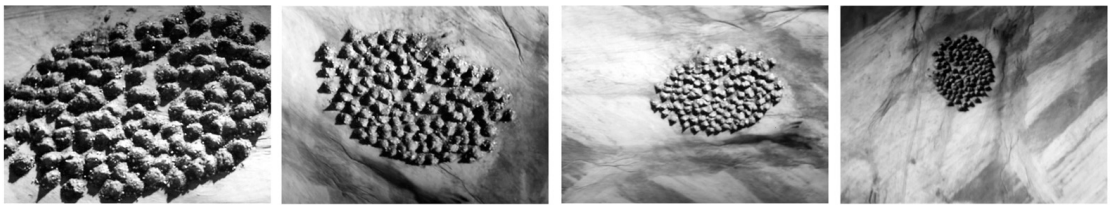
omkranser den, skråner svakt ned mot dalbunnen der den firkantede formen ligger, og det ser ikke ut som de hører med i samme bilde. Flaten ser ut som en landingsplass for romskip fra fremmede galakser. Det går en smal grusvei frem til kanten av sletta, og det er spor av ulike kjøretøy på den. Midt på ligger noe som kunne vært en landsby av lave stråhytter, men nærmere ser man at det er helt like, og like store, jordhauger. På et par av dem har det begynt å gro gress, men ellers er sletta uten noe vegetasjon.

Midt i skytefeltet, ca 1050 meter over havet ligger en stor og tydelig konstruksjon som stikker ut i forhold til omgivelsene. Det er en grusslette på 400 ganger 600 meter som har vært brukt til bl. a testing av klasebomber og annen ammunisjon, hvor det er lettere å registrere effekten av våpnene. Den er markant i landskapet, og er det mest tydelige militære inngrep på Dovrefjell. I motsetning til det småkuperte landskapet omkring med vier og lyng som preger dalbunnen blant elv og myr, er sletta helt jevn. Den er ikke helt flat, men krummer seg litt opp mot sørøst. Den har et dekke av grå grus, av ulik størrelse, men har også svære felt i en mer rustbrun farge der spillolje og drivstoff har blandet seg med regnvann og laget striper i underlaget. Midt på flaten er det dumpet jord som skal brukes til å gjenskape naturen.

Sommeren 2012 startet man å bryte opp sletta og skape ujevne landskapsformer, med høyder og forsenkninger. Elveløp ble ledet inn på sletta, og i løpet av sommeren 2014/2015 plantes det ut 27.000 stiklinger av vier for å gjenskape naturen som den var her før, og som den ser ut omkring sletta.

Noen få stemmer har reist spørsmål om det er riktig å fjerne alle spor av forsvarets aktivitet, kunne f. eks. HFK-sletta være ivaretatt? Et essensielt moment for avveiningen burde være betydningen av fysiske spor i landskapet for innsikt og forståelse av historien, og hva landskapets hukommelse gjør for oss som beveger oss i det. Valget om å benytte et så stort og sårbart landskap til militært formål, forteller noe om prioriteringer de siste hundre år. Den fysiske tilstedeværelsen av skytefeltets veier, plattformer, antenner og skytebaner er en måte å holde fast ved historiens, og her krigens, materialitet. Den enorme og strengt geometriske HFK-sletta er et moderne, teknologisk konstruert landskap. Troen på, eller frykten for, framtiden, har satt kulturelle spor i naturen. HFK-sletta er et monument over en tid, et sted mellom arkitektur og landskap, mellom kultur og natur.

På Dovrefjell kan veier graves igjen, og bygninger og skytebaner fjernes, men den ville og uberørte naturen er endret for lenge siden. Det er den blitt gjennom hundrevis av år med menneskelig ferdsel og aktivitet, også den militære. Økosystemer kan restaureres, men naturen som vokser til vil alltid bære preg av konstruksjon. Områdene vil gro igjen, men det vil alltid finnes spor av menneskeskapte endringer i landskapet, spor av kultur i naturen.

I Norgeshistoriens største naturrestaureringsprosjekt er det moderne kultur som skaper eller gjenskaper natur. Moderne teknologi brukes til å restaurere et opprinnelig og naturlig landskap ved å slette naturlige spor av en del av områdets historie. Ved fysiske inngrep som fjerner moderne kulturelle spor, rendyrkes det vi oppfatter som et opprinnelig og uberørt landskap. Det er selvsagt en umulighet å skape et uberørt landskap, men det er interessant å forestille seg hvordan landskapet på Dovre vil oppfattes etter som tiden går. Vil man, når alle sporene av den militære historien er fjernet, oppleve landskapet som det rekonstruksjonen forsøker å få til? Innebærer elimineringen av alle synlige spor av forsvarets aktivitet at historien endres, at prosessen vil være glemt og landskapet fremstå som ren og ekte natur? Og det er interessant å spørre seg om det er mer enn landskapet som restaureres disse dager på Dovrefjell, er det også nordmenns bilde på seg selv som ekte, opprinnelig naturlige og av naturen gode som styrkes gjennom det storstilte prosjektet?

Dersom man sier at virkeligheten konstrueres kontinuerlig, kan man se rekonstruksjonen av naturen på Dovre som et eksempel på hvordan et samfunn gjennom å gjenskape et landskap også restaurerer noe mer. I dette tilfelle et nasjonalt selvbilde, og en ønsket virkelighet. Sporene av det moderne Norges prioriteringer og militære historie, er i ferd med å bli erstattet av et mer ønskelig naturlandskap. Gjennom landskapsrestaurering skrives historien om. Landskapet på Dovre er preget av millioner av års historie, men naturen som forsøkes restaurert der, er basert på en definisjon av naturen som opprinnelig, vill, uforanderlig, ukontrollerbar og ikke preget av mennesker og vil slik sett være umulig å oppnå gjennom restaurering. Rekonstruksjonen av naturen i det gamle skytefeltet er et monument over Norge anno 2015. Men landskapet vil av ettertiden antageligvis oppfattes som uberørt natur, nettopp fordi det er konstruert slik.

Andreas Bennin